

postavljen v to službo. — Potem se je odločilo, da za svoj trud nekaj plače dobode čitalnični strežaj, ki zdaj tudi Matici opravlja, česar je treba. Naposled je bilo ukrenjeno, da se ta seja razglasi po „Novicah.“

Slovstvene stvari.

Jezikoslovne drobtine.

O pomenu besed ves, vicus, viče, vičar, waszpats, gospod, hospes itd.

Spisal Davorin Terstenjak.

Visokoučeni Bopp ¹⁾ besedo: ves (ВЕСЬ), ktera v cerkveno-slovenščini pomenja: χωρίον, Platz, Stelle, Gegend, Landgut, praedium, primerja s sanskritskim: veças, domus, hram, z grškim: οἶκος, latinskim: vicus, in z litevskim: ves (wesz) v besedi: wêszpats; ali C. W. Smith, ²⁾ ako se ne motim rodod Danec, in v slovanščini bolje izurjen kakor marsikteri slovansk učenjak, — te primere ne potrjuje, ker besedam: vêçâs, οἶκος, vicus najde v litevščini primerno besedo: ukis, hram, ukininkas, Bauernhofbesitzer. Ukis je iz vikis tako postalo, kakor ul Bienenstock iz val, tegere, usna, corium, iz vas, tegere, kakor sansk. uru, magnus iz varu, latinsk: ustus iz vastus iz vâs, ardere, zato: Vesuvius, ardens, der „brennende.“

C. W. Smith misli, da je nekdanj v litevščini moglo deblo wesztis znano biti v pomenu: gost, obiskovavec, ker litevščina ima wêsznê „eine Frau, die zum Besuche kommt“, wêszêti „in Frauengesellschaft gehen“ itd. Sèm spada tudi staroprusko: reidewesines, ξενιτεχαιτων, gastfrei, radovesen.

Tudi jaz sem Smithovih misel, da korenika ves pomenja: pohajati, obiskovati, dohajati, ker tudi na Štajarskem se rabi „v ves iti“ v zmislu: „zum Besuche gehen“ (v čisto tem pomenu tudi na Dolenjskem — Vred.), „v ves priti“ „zu Gaste kommen“, in to koreniko nam je še ohranila sanskritščina: viš, intrare, in pomen za domovje, prebivališče se je tako izobrazil, kakor iz nrjeti, intrare: nirišče, — domus.

Vicus, villa, po Benaryu diminutiv za vicla, vicula po izpahnjem guturalcu, primeri: slov. seno za sekno, latinsko: lumen za lucmen, korenika luc itd.; — dalje οἶκος, litevsk. ukis, se toraj ne ujemajo z besedami: ves, wêsznê, wesines, waszpats, in imajo drugo koreniko, in jaz mislim ono, ktero sanskritska beseda: viç, tribus, plebs, Stamm, Volk, viçâm patis, Herr des Volkes. Da so besedo vik = ukis — viç tudi nekdanj Slovenci poznali, potrjuje beseda: vičar, to je mož, človek, kateri zunaj vesi — na občini ima malo posestvo, ktero mu je soseska poklonila in on zato mora srenjsko živino pasti, polja čuvati itd. Na Štajarskem imamo več rodbin z imenom Vičar, dalje ves Vičanci; primeri Viče, ves pred ptujskim mestom, Vič, ves pred Ljubljano.

Vicus, ukis, viče je toraj kraj, kjer seljaci, prostaci stanujejo, villici, Hofbauern, pagani — ne pa cives oppidani, mestjani, tržani.

Gori sem rekel, da je vičar posestnik hiše in zemljišča na srenjski lastnini; al na Štajarskem še poznamo drugo vrsto posestnikov, kateri se velijo želarji, ti so večidel ob koncu vesi, zato se tudi velijo končniki, Viertelbauern, zato konec, Marktviertel, Stadtviertel. Želar izpeljujem iz žal, žel, ἀλή, Rand, posebno kraj vode, ripa, litevsk.: galas, Ende, letski:

¹⁾ Sansk. gloss. h. v ²⁾ „Beiträge zur vergl. Sprachf. 1862“ stran 148.

galas, zato ime trga: Žave = Žalec, ker ob bregu Savininem stoji.* (Tudi vas ob „blejskem“ jezeru imenuje se „Zeleeče.“ Vred.)

V litevščini pomenja: weszpats, gospod, Herr, v prusčini: waispati, Hausfrau, in C. W. Smith lepo razjasnuje početek tega poznamovanja rekši: „denn nichts gibt, besonders bei barbarischen Völkern, einem edlen Hause mehr Glanz, als wenn es viele gastfreundliche Verbindungen und täglichen Besuch hat“; — toraj weszpats — gospod, kterege pohajajo, obiskujejo — vesujejo.

V zmislu je tedaj beseda weszpats z besedo gospod sorodna. Gospod, Gospodin, Gospodar, gasda** pa izvorno pomenja: Gastherr, in je sestavljena iz gas, gos, sansk. ghas, edere, in pod (подъ = podis) dominus sansk. patis, dominus, gršk. ποτινα, domina, lat. potiri, com-pos, za com-potis, im-pos — za im-potis.

Iz korenike gas je latinski hospes za hospets genit. hospitis, in se korenitno in zvučno (lautlich) ujema s slov. Gospod; — dalje hostis, nekdanj, kakor Ciceron trdi = hospes, peregrinus, in pa hostia, Opfermahl. Čudovite enakosti! Nizami ima prav rekši: Vsaka beseda je del duše.

Jugoslavensko slovstvo.

* Živalstvo. Prirodopis za niže gimnazije in realke. Spisal A. Pokorny. Poslovenil Fr. Erjavec, učitelj na kr. viši realki v Zagrebu. V Celovcu 1864 natisnil in prodaja Leon.

Niso nas kmali razveselile ktere bukve tako, kakor te, ki nam jih je ravnokar podal visokospoštovani naš rojak gospod prof. Erjavec. Zakaj pa toliko veselje nad to knjigo? — utegne vprašati ta ali uni. Vzroki so mnogoteri in različni; povejmo jih odkritosrčno.

Vsakemu nekoliko omikanemu človeku se spodobi, da pozná živali, ki jih je Stvarnik vsegamogočni vstvaril na širocem svetu. To znanje si pa pridobi le po bukvah, ki popisujejo živalstvo. Mi Slovenci dosihmal nismo še imeli take knjige, iz ktere bi si bil mogel mladi, pa tudi odrasčeni človek v svojem jeziku pridobiti to vednost bolj popolnoma in obširneje, kakor jo razkladajo sèm ter tje nektere berila. Za vsaki drugi narod se je skrbelo, da že davno ima take knjige, le ubogi Slovenec je stal pred velikim božjim svetom — al razložil mu nihče ni tega natoroznanstva!

Veselje, ki nas od druge strani navdaja o tej knjigi, je pa, da se je lotil mož tega dela, kateri, zraven tega, da je sam učen v tem, česar druge uči, zna tudi v ličnem, gladkem, lahkorazumevnem jeziku povedati to, kar povedati hoče; (škoda le, da je tu in tam marsikak tiskarsk pogrešek). Gosp. Erjavec se je podstopil dosti težkega dela, ne zato, kakor da bi naš jezik ne mogel lepo povedati vsega, kar pové vsak drug jezik, ampak le za to pravimo težkega dela, ker treba je bilo vstvariti v terminologiji dokaj tehničnih izrazov. In čast komur čast gré! — gosp. Erjavec, že davno slavnoznani pisatelj slovenski, je slavno rešil to nalogo. Ni se mu bati tudi ostre kritike. — To knjigo pred seboj vprašamo vnovič vse tiste, ki pravijo, da naš jezik ni zmožen za znanstvene spise in da se zato ne more vpeljati v šole: kdaj bode konec tacih besedi? To pač samí vemo, da visoka vlada sama po sebi tega ne presoja,

* Svojo nekdanjo izpeljavo iz korenike žel = žer, comedere, toraj prekličem. Pis.

** Gasda, toraj „der Mahl = Essengeber“, primeri hrvatsko: kuče gasda. V besedi gost je t epitesa; primeri jest za jez, ego, srbski: nerast, veper, za nerast, slov. meras, meresec. Pis.

ampak da se zanaša na besedo naših ljudi, ktere poprašuje za njih mnenje. Od teh pa moramo terjati, da so saj toliko zmožni slovenskega jezika, da morejo ločiti dobro od slabega, in da potem pošteno izrečejo sodbo brez „obschon“, „wenn auch“, „aber doch“ itd. Ker je ta knjiga za niže realke in gimnazije pisana, se nadjamo, da posihmal se zastran tega nauka ne bode moglo več ugovarjati, da nimamo knjige za to. Drugi del natoropisa (prirodopisa) pa, ki ga pričakujemo o rastlinstvu od gosp. prof. Tuška, bode nadaljevalo to slovstvo.

Al ne samo za omenjene šole je ta knjiga narejena, temuč pripravna je tudi za nedeljske šole pa tudi za domače berilo ukaželjnim, odraščnim ljudem, katerim popisuje 337 živali. Trije imeniki opisanih živali: slovenski, latinski in nemški, kažejo bravcu, kje da more brž najti opis te ali une živali. In tudi to je prav praktično.

* *Luka Vukalović i boj na Grahovcu* na spasovdan godine 1858. Pjesma od Radovana. U Zagrebu.

Epos v slavo junaka Luka Vukalovića nam v tej knjigi na 188 stranéh priobčuje jugoslovenski rodoljub in pesnik Radovan. Na drobno v gladkem jeziku popisuje dogodivščino znamenito od onega jutra, ko se Luka na boj pripravlja, do silnega boja na Grahovcu.

Prvi koledarji ali prve pratike.

Prvi koledar je izdal, kakor se govori, Janez Regiomontan ali Janez Müller iz Kraljevca v Frankonii, okoli leta 1476 na 30 let v Norimbergi, kateri se je sila naglo prodajal, dasiravno se je po 12 cekinov plačeval. — Stari narodi, ki niso znali še pisati, so imeli namesti koledarja neko vrv z vozali, od katerih so vsaki dan enega odvezali. Še o prvih časih Rima so zabijali vsako leto en žebelj v zid Minervinega tempelja in so iz njih števila leta šteli. — Koledarji v Evropi vpeljani se delé v Julijeve ali stare, Gregorjeve, in na novo zboljšane ali državne koledarje. Julijevega je Juli Cesar vpeljal; bil je prvi pri Rimljanih v rabi. Rusi ga imajo še dandanes. Gregorjev je bil vpeljan po zapovedi papeža Gregorja XIII., jezuit Klavij ga je naredil leta 1582. — V novo popravljeni od Ethard Weigel-na, matematikarja v Jeni in od Leibnitz-a v red djan in še bolj natanko narejen, je bil leta 1700 po sklepu državnih stanov v Regensburgu sploh na Nemškem vpeljan. Najstareji koledarji, od katerih se tu in tam naznanila nahajajo, so bili natisnjeni: eden v Avgsburgu leta 1491, eden v Ljubku leta 1519, eden v Rostoku leta 1523 z lesorezi. Najstariji koledar po sedanjih navadni napravi je bil v Hamburgu leta 1546 v šestnajsterki natisnjen. Franški najstareji koledar je bil leta 1576 natisnjen. Največi rimski koledar Janez Köffler-ja je prišel na svetlo v Oppenheimu v Hessen-Darmstadt-u leta 1522. Prva pratika v slovenskem jeziku je bila natisnjena leta 1726 v Avgsburg-u.

Deželni zbori.

Deželni zbor v Ljubljani.

V 16. seji (9. aprila) je bila na vrsti ženitevska privolitev. Poročevalec Ambrož je rekel, da c. k. ministerstvo praša deželni zbor: naj pové: a) ali so kateri in kako zadržki so, ako bi se hotela odpraviti ženitevska privolitev? b) kaj je treba storiti pri tej reči? Nasvetoval je v imenu večine dotičnega odbora, naj deželni zbor odobri predlog, da si kranjski deželni zbor po §. 18. II. deželnega reda varuje pravice sklepati o ženitevske privolitvi, in da slavnej

vlati odgovarja: a) da na Kranjskem po postavi pač ni ženitevske privolitve, vendar pak jo politične gosposke dajo že od 1850. leta; b) ker ta privolitev ustreza potrebam naše dežele, zato naj zbor trdi, da je o tej stvari potreben poseben deželen zakon, kateri naj se deželnemu odboru izroči, da ga osnuje. — Vladni zastopnik opomni, da privolitve so se le dajale do 1863. leta, zdaj se pa ne dajo nič več, in da drugi del odborovega nasveta preseza namene ministerstva, ki je hotelo samo zvediti, kaj o tej reči deželni zbor misli. — Poslanec Anton grof Auersperg pravi, da, če prav je on pod le-temi nasveti zapisan za prvomestnika, vendar uvod in drugi del odborovega nasveta ni po njegovej misli, ker splošna človeška pravica zahteva, da bi vsak človek smel sam s seboj delati, kakor mu je drago, in da tudi ne more deželni zbor imeti pravice, sklepati o ženitevske privolitvi, ker ste obe državni zbornici izrekli, da mora ta pravica ostati državnemu zboru, da pa to le opominja zato, ker je drugje o tej stvari že drugače govoril. — Poslanec Krommer se oglasi, da odbor svoje naloge najbrže ni prav razumel; vlada samo vpraša: ali so kakizadržki ali ne, ako bi se hotela ženitevska privolitev odpraviti, in kaj bi se moralo o tej reči narediti? Odbor pa vse kaj družega odgovarja ter se poganja, da ima pravico sklepati, kar se tiče teh privolitev, pa vendar je državni zbor že povedal, da ta pravica je njegova, kar je po februarskem patentu tudi res. Naposled svetuje: naj se to poročilo nazaj dá odboru, da drugače presodi vprašanje slavne vlade. — Doktor Toman dokazuje, da ima deželni zbor pravico sklepati o ženitevskih privolitvah, opiraje se na 3. člen carostavnega zakona, oktoberskega diploma, ki pravi, da razun ogerskih dežel, tudi take zakonodajske reči, o katerih nima sklepati samoedini celotni državni zbor, že mnogo let po družih deželah razsojajo skupni sklepi; torej bodo tudi o le-teh stvaréh ukrepali deželni zbori v družbi z državnimi poslanci teh dežel. Ker tedaj ta reč ne spada pred sodbo niti širjega niti ožega državnega zbora, zato mora do nje deželni zbor imeti pravico, kar je tudi potrebno, ako presodimo, kako razne zakone so imele do zdaj naše posamezne dežele, kako razno so izobražene, kako raznih običajev se držé, in za tega del naj bi vlada pustila deželnim zborom, kar deželnim zborom gré. Izkušnje učé, da nam je ženitevska privolitev potrebna. — Poslanec Mulley pravi, da bi se ljudem pač ne smela kratiti pravica svobodne ženitve; al tudi občina (soseska) je družba mnogih ljudi, ktera mora za svoje skrbeti; komur pa v naših občinah ne gré po godu, tak naj se umakne k Beduinom in Zamorcem, kjer gotovo ne najde nikakoršnih ženitevskih privolitev. Govornik podpira odborov nasvèt. — Gospod dr. Zupan se oglasi, da ženitevske privolitve sicer v načelu ne more pritrditi; vendar pa misli, da ima deželni zbor pravico, sklepati o le-tej stvari; naposled svetuje, da, ako se pritegne, da je poslanec Krommer to reč prav sodil, ni treba poročila odboru nazaj dajati, ampak potrdi naj se le oddelek a), in vse drugo naj se izbriše. — Poslanec dr. Bleiweis govori (slovenski) za ženitevske privolitve, rekoč, da večina odbora, v katerem je bil tudi on, misli, da je dolžnost vladi povedati, kaj dežela potrebuje in kaj da želi. Ko bi državni zbor bil sklenil, da je po vseh deželah ženitevska privolitev odpravljena in bi ta sklep bilo Njih Veličanstvo potrdilo, gotovo bi ta zakon bil po vsej deželi obudil jako veliko nevoljo. Kadar ministerstvo na presojevanje daje zakone, po katerih se imajo stroški plačevati iz državne denarnice, prav je, da jih izroča državnemu zboru; ali kadar poklada zakone, po katerih imajo posamezne de-